

УДК 902.2:271

ПІДСУМКИ ПЕРШИХ ОХОРОННИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ГОШІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ, ЯКІ ПРОВЕЛА У 2016 –2017 РОКАХ КАРПАТСЬКА ІСТОРИКО-АРХЕОЛОГІЧНА ЕКСПЕДИЦІЯ

**БОГДАН ТОМЕНЧУК, МИКОЛА КУГУТЯК,
ВАСИЛЬ РОМАНЕЦЬ, ІГОР КОЧКІН**

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра етнології і археології
вул. Т. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, 76000*

У статті розкрито основні результати роботи Карпатської історико-археологічної експедиції Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника спільно з охоронною археологічною службою України Інституту археології НАН України в Івано-Франківській області за 2016–2017 роки. Було проведено археологічні охоронні розкопки на території першого і другого осідків Гошівського монастиря в урочищі Чорний Ділок та археологічне обстеження на території третього і четвертого монастирських осідків в ур. Ясна Гора (Городище). На території першого (другого) осідку виявлено кам'яні фундаменти двох невеликих монастирських дерев'яних церков (тридільної і ротондальної). Археологічні дослідження підтвердили свідчення народних переказів про існування давнього (XV–XVI ст.) монастирського комплексу. У XVIII ст. монастирський осідок було перенесено на територію Ясної Гори, де простежено існування двох окремих укріплених монастирських комплексів. Останній (четвертий хронологічно) було побудовано в XIX ст., який функціонує тут до сьогоднішнього часу.

Ключові слова: археологічні охоронні розкопки, кам'яні фундаменти, дерев'яні церкви, монастирський комплекс, Чорний Ділок, Ясна Гора-Городище.

Метою статті є підбиття окремих підсумків перших археологічних розкопок і обстежень Гошівського монастирського комплексу, які провела у 2016–2017 рр. Карпатська історико-археологічна експедиція* згідно з окремим планом та програмою наукових досліджень середньовічних монастирів Прикарпаття навчально-наукового Інституту історії, етнології і археології Карпат Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Основні археологічні роботи** проводили на території урочища

* Керівник професор Микола Кугутяк, науковий консультант доцент Богдан Томенчук.

**Охоронні археологічні розвідкові розкопки й археологічні обстеження Гошівського монастирського комплексу проведено у 2016–2017 рр. за ініціатииви о. Вінкентія – ігумена монастиря. Їх проводили спільно з дочірнім підприємством «Культурна спадщина Прикарпаття» охоронної археологічної служби України Інституту археології НАН України (директор Василь Романець). Самі археологічні роботи здійснювали студенти I курсу спеціальності «Історія» Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, котрі проходили археологічну навчально-наукову практику (2016 р., керівник-методист Володимир Гавадзин) та місцеві краєзнавці (керівник-організатор Ігор Сеньків).

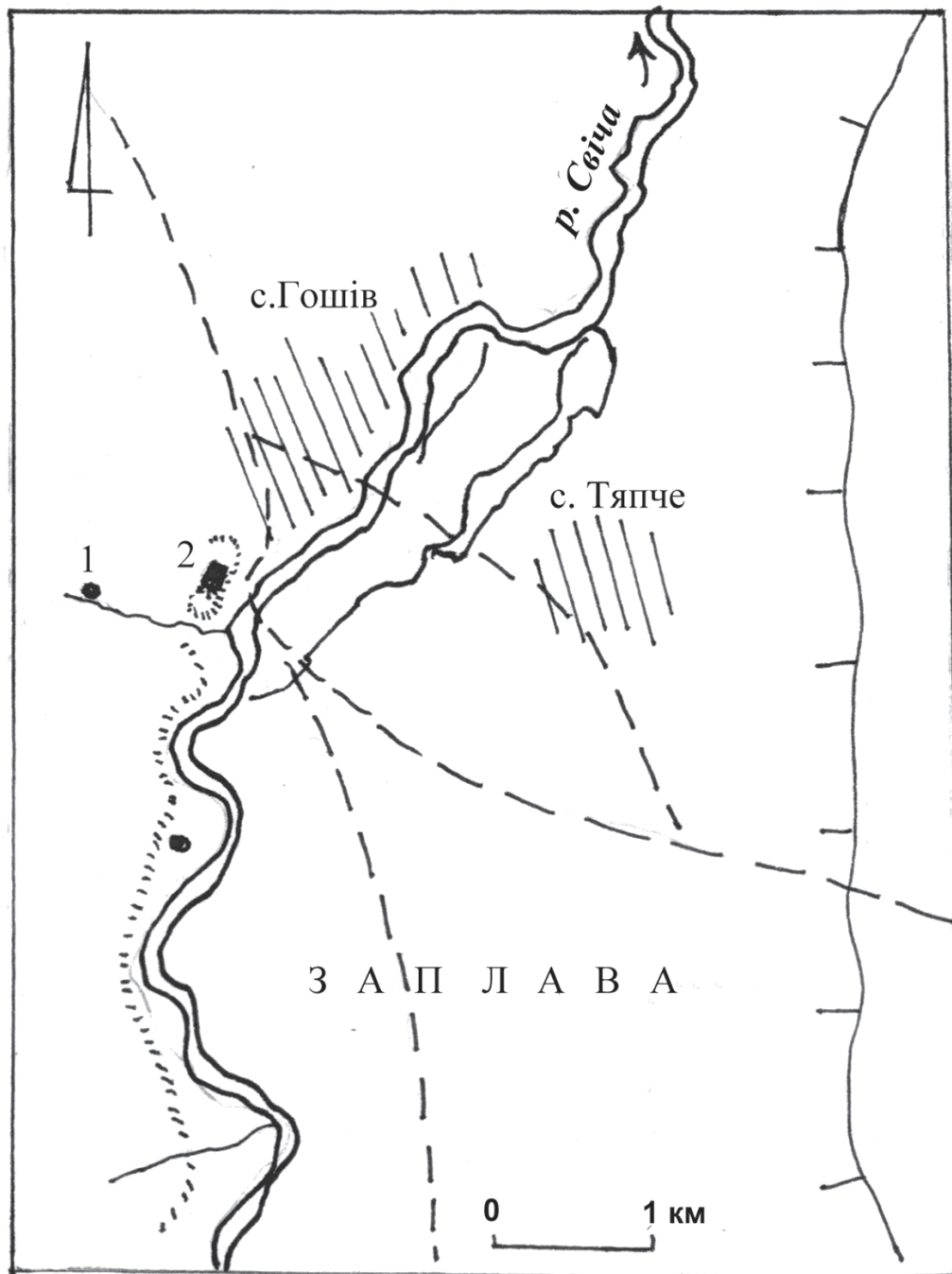

Рис. 1. Гошівський монастирський комплекс. Історична топографія:
1 – перший і другий монастирські осідки в ур. Чорний Ділок;
2 – третій і четвертий монастирські осідки в ур. Ясна Гора

Чорний Ділок (Красний Ділок), де згідно з народними переказами містився перший, первинний монастирський осідок. Археологічно доведено існування тут двох хронологічно різних монастирських осідків. Перший розміщувався на невеликому (30x20 м) майданчику мисоподібної ділянки високого (6–10 м) лівого берега потічка (ліва притока р. Лужанки).

Саме тут в кінці XV ст. було побудовано невелику дерев'яну споруду з першими келіями для декількох монахів. Уже невеликі розвідкові обстеження виявили тут відповідний культурний шар та окремі предмети побуту. Зокрема було знайдено кілька

речей, виготовлених із заліза, а саме – виріб циліндричної форми (рис. 5:1) з товщиною стінок бл. 0,5 мм, два уламки підків для чобіт (рис. 5:2-3), видовжений предмет (рис. 5: 4), що нагадує гачок для дверей. Також поблизу фундаментів церкви трапилося шість мідних монет у поганому стані збереженості. За розмірами і вагою (близько 1,35 г) вони нагадують соліди (шеляги) Речі Посполитої, які карбувалися, починаючи 1659 р., за короля Яна II Казимира (рис. 5:5).

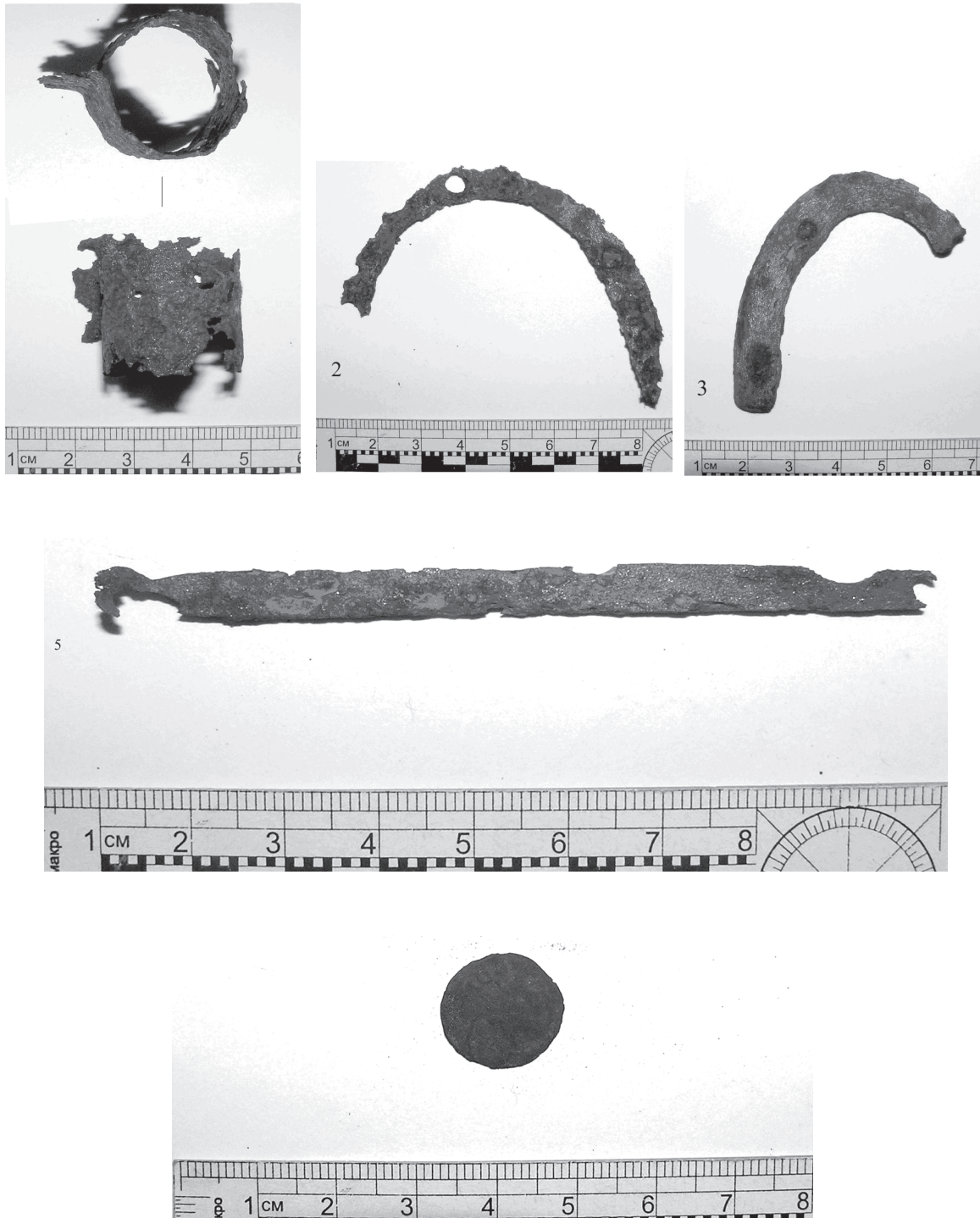

Рис. 6. Речові знахідки. 1–4 – залізні вироби: 1 – циліндричний виріб, 2–3 – уламки підків для чобіт; 5 – мідна монета

Монастирське спільне життя найперше полягало у проведенні спільних молитов і спільних трапез, що привело до потреби побудови церкви. Але невелика і складна за рельєфом територія цього первинного монастирського осідку не дозволяла будівництва церкви поруч з келіями. Тому було вибрано місце поряд, але вже на сусідньому (через ярок) майданчику, до якого, очевидно, підведено було невеликий (6 м завдовжки) дерев'яний місток. Він вів прямо до західного входу невеликої (8 2,7 м) тридільної церкви, кам'яні фундаменти якої 2016 р. було виявлено археологічно¹. Церква складалася з трьох частин у вигляді двох квадратних у плані зрубів (3х3 м) і трапецієподібного (3 х 2,3 х 2 х 2,3 м), які були витягнуті на одній лінії по осі схід – захід. Зокрема західна частина була притвором і, очевидно, одночасно служила монастирською трапезною. Цілком можливо, що вона могла бути і дзвіницею, що також було притаманно таким невеликим монастирським святиням. Середня частина (нава) була основним приміщенням для молитви. Східна частина була традиційною вівтарною (апсидою) частиною церкви. Всі вони самостійні, мали мати три, два або одне верхнє пірамідальне завершення даху, що було характерною особливістю бойківських церков². Зважаючи на досить незначні розміри зрубів (3 х 3 м), ця тридільна церква могла все ж таки мати один загальний дах (двосхилий). Загалом вона могла проіснувати тут понад 50 років у XVI ст., ставши місцем молитов для трьох–шістьох монахів цього першого монастирського осідку.

З часом у монастирі вже могло перебувати понад 10 (15) монахів, що викликало потребу побудови нових келій та нової, більшої церкви. Під новий монастирський осідок було вибрано сусідній мисоподібний майданчик, де вже на його західному краю стояла стара тридільна церква.

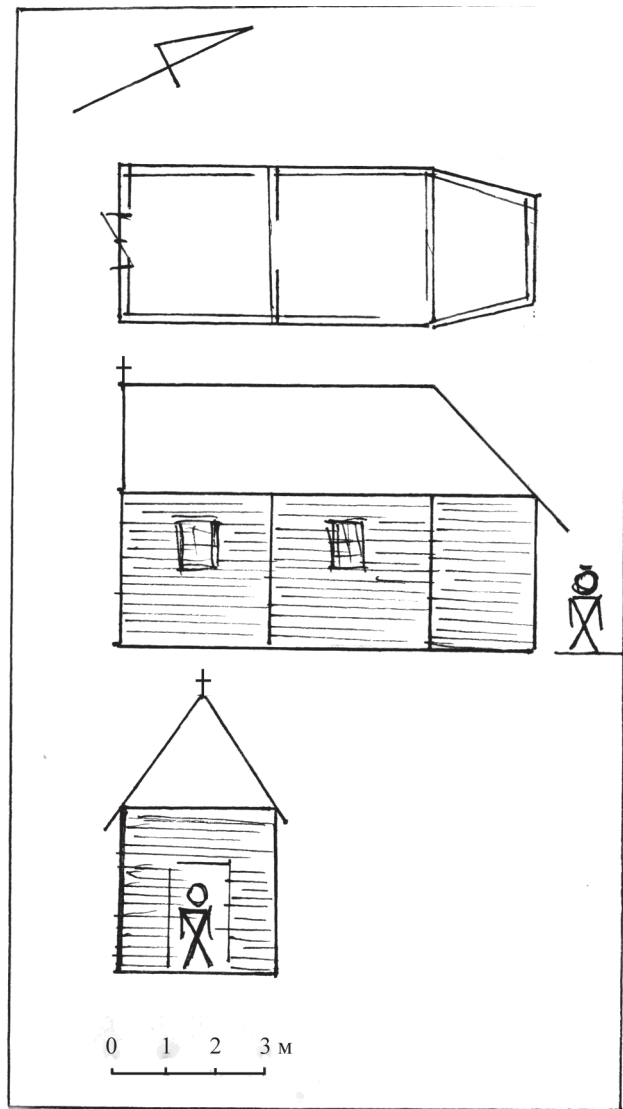

Рис. 4. Дерев'яна церква першого монастирського осідку в ур. Чорний Ділок.
План і реконструкція

¹ Микола Кугутяк, Василь Романець, Богдан Томенчук, Володимир Гавадзин, Ігор Сеньків, «Охоронні археологічні дослідження Гошівського монастиря в Чорному Ділку,» *Карпати: людина, етнос, цивілізація*, no.6 (2016): 4–7.

² Ярослав Тарас, *Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культурно-традиційний аспект.* (Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2007, 35–39; Олександр Новосолов, Тарас Маланюк, «Архітектурна спадщина Бойківщини XVII – початку XX ст.,» *Карпатський край*. no. 1(3), 41–49.

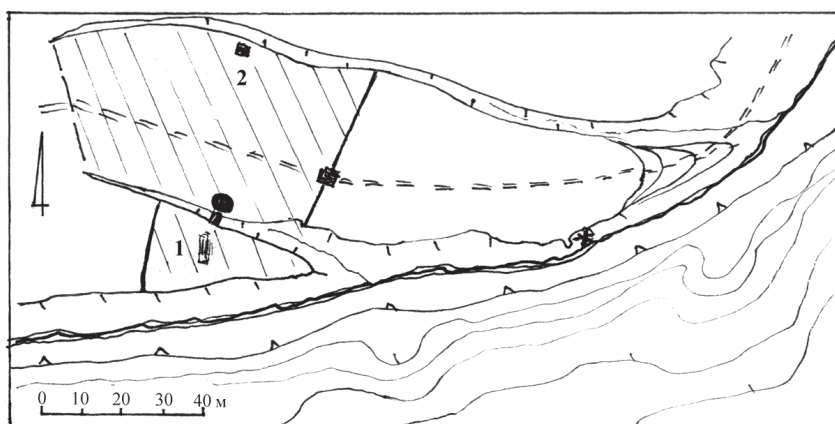

Рис. 2. Перший і другий монастирські осідки в ур. Чорний Ділок: 1 – перший монастирський осідок; 2 – другий монастирський осідок

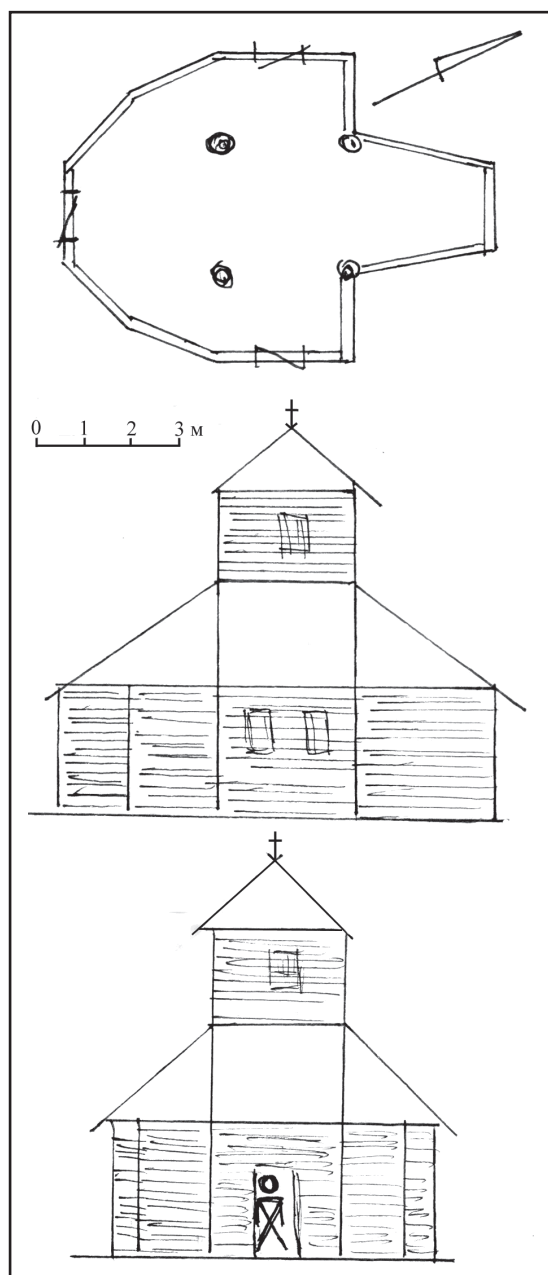

Рис. 5. Дерев'яна церква другого монастирського осідку в ур. Чорний Ділок. План і реконструкція

Цей другий монастирський осідок, очевидно, існував тут між кінцем XVI і серединою XVII ст. Він складався з двох окремих частин: східної та західної. Перша (мисоподібний майданчик 100x40 м) виконувала функцію господарського двору, в комплекс якого входив і водяний млин, який ми виявили. Головним був західний майданчик (80x40 м), який був укріплений по всьому периметру оборонною дерев'яною стіною стовпової конструкції. Найкраще фіксується східна стіна (завдовжки 40 м), від якої на поверхні ще збереглися сліди канавки (завширшки 0,35 м) від заглибленої (0,35 м) основи дерев'яних колод. У південній частині цієї стіни також простежено сліди і в'їзної вежі (3x4 м). Загалом майданчик монастирського осідку мав і хороші природні умови захисту. Зокрема з півночі і півдня містилися два досить глибокі яри, по дну яких протікала вода з джерел.

Перші проведені розвідкові археологічні розкопки поки що не дають можливості говорити про характер забудови цього другого монастирського осідку, в якому, очевидно, містилася як житлова (келії), так і культова частина (церква і кладовище). Все ж головною спорудою мала бути церква, яку й було виявлено археологічно під час охоронних розкопок фундаментів першої тридільної монастирської церкви 2016 р. Ця нова церква вимушено традиційно зайняла місце попередньої, яку, очевидно, розібрали. Нова церква становила невелику (завдовжки 9,8 м і завширшки 6,7 м) дерев'яну ротонду на кам'яних (галька) фундаментах (завширшки 0,35–0,5 м). Основною частиною церкви був розімкнутий (2,7 м) дев'ятерик (2; 2,7; 2; 2; 2; 2; 2; 2,7; 2 м), до якого з північного сходу (азимут 25°) примикала трапецієподібна апсида (завдовжки 3 м,

завширшки 2–2,7 м). У центральній частині будівлі зафіксовано сліди двох стовпових ямок з кам'яною обкладкою від дерев'яних колон під-купольного квадрата (2,7x2,7 м). Ще два стовпи – колони було зафіксовано на рогах основ апсид. Загалом це нова церква-ротонда, яка вміщувала на богослужіння до 20-ти осіб, могла проіснувати тут, на території другого монастирського осідку, близько 50-ти років. Характер фундаментів ротонди свідчить, що їх (як і першої церкви) в більшості розібрали.

Очевидно, на кінець XVI – початок XVII ст. монастирський осідок у Чорному Ділку вже не мав перспективи свого дальшого розвитку. Крім того, він зазнав декілька спустошливих татарських погромів, хоч і стояв досить далеко від основних комунікацій з їхньою поселенською інфраструктурою. Очевидно, на початку XVII ст. монастирський осідок було перенесено завдяки допомозі Євстахія Шумлянського* (нового власника села Гошева, яке він дістав за Ганною Гошівською**). Монастирський осідок було перенесено в околиці села, на високу гору (урочище Городище – Дубина), під якою текла р. Свіча (тепер її притока р. Лопушанка). Саме тут містилася і давня переправа в системі роздоріжжя двох важливих прикарпатських шляхів (у Молдавію та Угорщину). Крім того, тут була і ціла система з відповідною дорожньою інфраструктурою, яка обслуговувала багатьох подорожніх.

Цей третій монастирський осідок розмістився в крайній північній частині урочища, на території старого городища. 2017 р. тут ми простежили укріплений підпрямокутний майданчик (60x40 м), на якому, очевидно, стояла дерев'яна церква (можливо, ротонда, яку було перенесено сюди з Чорного Ділка) та келії. Окремі господарські будівлі, очевидно, вже стояли за його межами. Археологічні обстеження виявили велику ділянку прицерковного монастирського кладовища, яке займає тепер більшу частину (північну) майданчика монастирського осідку. В південній його частині простежено сліди кам'яних фундаментів від дерев'яних споруд (очевидно, церкви і келій).

1759 р. Микола Гошовський віддав у власність монастиря вже всю територію гори. Крім того, саме він подарував монахам чудотворну ікону пресвятої Богородиці («Божої Матері – Цариці Карпат»), подібну до знаменитої Ченстоховської чудотворної ікони Богородиці («Чорна Мадонна»), яка зберігалася в Ченстохові в монастирі паулінів на Ясній Горі. Монастир отримав цю назву на честь головної святині – церкви ордену паулінів – храму Святого Лаврентія на Ясній Горі в Буді (Угорщина). Очевидно, саме тоді, коли чудотворна ікона Гошівської Богородиці з'явилась в головному престолі монастирської церкви – ротонди, гошівська гора Городище почала називатись (сприйматись) «Ясна Гора», на взірць Ченстоховської Ясної Гори.

* Євстахій Шумлянський згодом прийняв чернецтво і похований у монастирській церкві.

** Їхній син Йосип Шумлянський (1667 р.) став Львівським єпископом, який запровадив унію на Галичині (1700 р.).

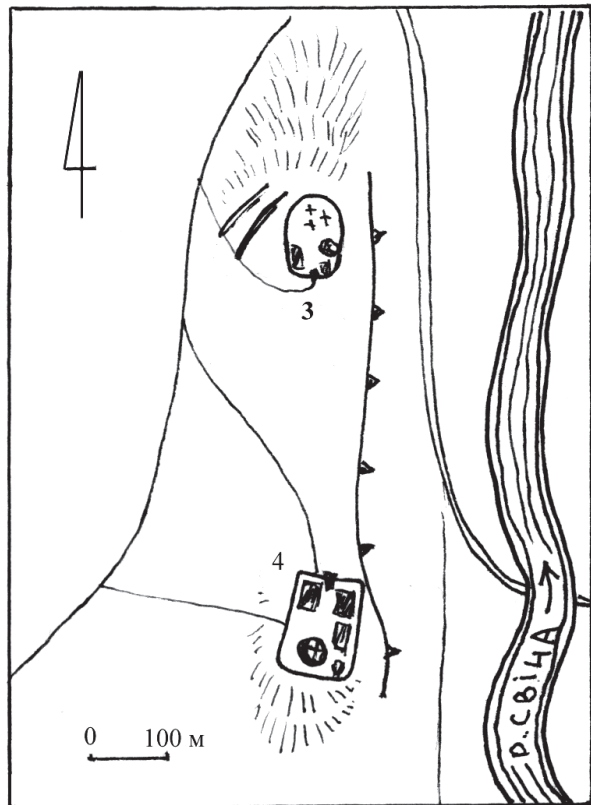

Рис. 3. Третій і четвертий монастирські осідки в ур. Ясна Гора

В другій половині XVIII ст. монастирський осідок на Гошівській Ясній Горі, в церкві якої зберігалася чудотворна ікона Пресвятої Божої Матері, і далі залишався невеликим, з дерев'яними укріпленнями та з дерев'яною забудовою (включно зі старою церквою). Правда, десь 1770 рр., коли монастир розрісся, їх було значно поновлено. Було відновлено і справжнє монастирське життя. 1777 р. до Гошівського монастиря навіть долучено монастирі в Пацикові і Сваричеві.

Все ж цей третій монастирський осідок, який тут існував вже понад 200 років, не мав перспективи до розширення і модернізації. Тому на початку XIX ст. в південній, крайній частині гори починається побудова нового четвертого монастирського осідку (100 x 50 м) з потужними кам'яними стінами фортифікації, цегляним будинком на 16 келій і мурованою церквою та дзвіницею. 1842 р. будівництво нового монастирського комплексу було закінчено. Його центральною спорудою стане церква Святого Преображення, ротондальна основна частина якої, очевидно, означає наступність церковної традиції Гошівського монастиря, історія якого почалася ще в XV – на початку XVI ст. в урочищі Чорний Ділок і де він існував понад 100 років.

Невелике кладовище на території третього монастирського осідку стає тепер основним кладовищем для монахів і четвертого осідку. Поряд будується заїжджий двір для паломників та інші господарські приміщення, які не дожили до наших днів.

Такою нам видається ще дуже загальна, а багато в чому і дискусійна, історична топографія давнього Гошівського монастиря згідно з нашими першими невеликими дворічними археологічними обстеженнями і охоронними розкопками, що спираються на ще дуже обмежені історичні джерела. Але вже тепер можна виразно побачити шляхи і перспективи дальшого вивчення цього великого підкарпатського монастирського комплексу на р. Свічі, які безперечно потребують комплексного і міждисциплінарного характеру досліджень. Вони стануть основою для майбутнього розвитку 500-річного Гошівського монастиря не лише як релігійного і паломницького, але і як унікального релігійно-туристичного центру Карпатського регіону.

**RESULTS OF THE FIRST PROTECTIVE ARCHAEOLOGICAL STUDIES
OF THE HOSHIV MONASTER
IN 2016 -2017 ROCKS OF THE KARPATHIAN HISTORICAL
AND ARCHAEOLOGICAL EXPEDITION**

BOGDAN TOMENCHUK, MYKOLA KUGUTYAK, VASIL ROMANETS, IGOR KOCHKIN

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Institute of History, Political Sciences and International Relations
Department of Ethnology and Archeology
street T. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76000

SUMMARY

The article reveals the main results of the work of the Carpathian Historical and Archaeological Expedition of the Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk together with the archaeological services of Ukraine at the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine in the village of Hoshiv, the Doninsky district of Ivano-Frankivsk oblast for 2016-2017 years. The archaeological excavations were carried out on the territory of the first and second heights of the Hoshiv monastery in the Black Dilok tract and the archaeological survey on the territory of the third and fourth monastic settlements in the tract Yasnaya Hora (Horodische).

On the territory of the first settlement, there was obviously a small wooden building with the first cells for several monks. The corresponding cultural layer and individual objects of everyday life (XV-XVI century) are traced here.

On the territory of the second settlement (through the bright), the stone foundations of two small monastery tree churches (triditelnoy early and rotundal later) were discovered. The first chronologically

and functionally belongs to the first colony. It could have lasted for about 50 years, becoming a place for prayers for 3-6 monks of the first estates. Another church, which was built on the spot of the first dismantled, dates back to the second seat (XVI–XVII centuries). It consisted of two parts. The first (platform 100x40 m) served as a courtyard, the complex of which included and discovered by us a water mill. The main thing was the western platform (40x80m), which was strengthened around the perimeter of the defensive wooden wall of the pillar structure. The traces of the eastern wall with the visiting leader are traced archaeologically. The first exploratory archaeological excavations conducted here do not yet allow us to talk about the nature of the construction of this second monastery settlement. Yet, apparently there were both living (cells) and religious parts (rotunda church and cemetery). In general, this new rotunda church, which could hold up to 20 people to worship, lasted for about 50 years. The nature of the foundations suggests that they (like the church) were largely disassembled.

Obviously, at the beginning of the eighteenth century. the monastery seat in the Black Hat had no prospects for its further development. In addition, he suffered several devastating pogroms by the Tatars. Probably thanks to the help of Yevstakhii Shumlyansky (the new owner of the village of Hoshiv), the monastery's residence was transferred to the outskirts of the village, on a high mountain (the tract of Dubin Mountain), under which the river Svicha flows (now its tributary is Luzhanka River). It was here that there was also an old crossing in the system of crossroads of two important Carpathian ways (Moldova and Hungary). This third monastery colony is located in the extreme northern part of the tract, on the territory of the ancient settlement. He was a fortified, sub-rectangular platform (60x40) on which the wooden church was located (apparently the rotunda, which was moved here from Black Diyla) and the cell. Archaeological surveys (2017) traced a large part of the priest monastery cemetery, which now occupies a larger (northern) part of the site of the monastic settlement. In the southern part of it, traces of stone foundations from wooden structures are fixed. Possibly churches and cellars.

In 1759 Mykola Hoshovsky gave the monastery's property the whole territory of the mountain. It was he who gave the monks a miraculous icon of the Blessed Virgin Mary (the «Mother of God» - «the queen of the Carpathians»), similar to the famous Czestochowa miraculous icon of the Virgin («Black Madonna»). Obviously, from this time on, the Hoshiv Mountain began to be called «Clear Mountain», on the model of Czestochowa Clear Mountain.

In the second half of the XVIII century. this third monastery colony still remained small, with wooden fortifications and with an old wooden church of rotunda. His further development required expansion and appropriate modernization. Therefore, at the beginning of the nineteenth century. In the southern, outermost part of Yasnaya Gora, a new, fourth monastery castle was built. Stone fortifications are being built, brick houses for 16 cells and stone stone church-rotunda of St. Transfiguration. These first works here were completed in 1842.

In subsequent years, historical and archaeological research of the Hoshiv Monastic Complex will be continued.

Key words: archaeological security excavations, stone foundations, wooden churches, monastery complex, Chorny Dilok, Yasnaya Gora-Horodishche.

REFERENCES

- Andrukhiv, Igor. *Queen of the Carpathian region. Essay on the history of the Basilian monastic monastery and miraculous icon of the Mother of God in Hoshiv*. Ivano-Frankivsk, 2002, 157. (in Ukrainian).
- Dyrda, Marko. *Yasnaya Gora in Hoshev*. New York, 1972. (in Ukrainian).
- Kis, Olga. *Hoshiv (the story of the Clear Mountain and miraculous icon)*. Lviv, 2016. (in Ukrainian).
- Kugutyak, Mykola, Vasily, Romanetz, Bogdan, Tomenchuk, Volodymyr, Havadzyn, and Igor, Senkiv. «Guard archaeological research of the Hoshiv Monastery in the Black Diwali,» *Carpathians: Man, Ethno, Civilization*, no.6 (2016): 4–7. (in Ukrainian).
- Novoselov, Oleksandr, and Malaniuk, Taras. «Architectural heritage of the Boykiv region of the XVII – beginning of the XX century,» *Carpathian land*. no.1 (3). 41–49. (in Ukrainian).
- Ploshchanskyy, Venedykt. *Monastery Chin St. Basil the Great on Yasnaya Gora, in the direction of Hoshev, with the miraculous icon of the Blessed Virgin Mary blossomed with miracles*. Lviv, 1878. (in Ukrainian).
- Senkiv, Igor. *History of Hoshev and Hoshiv Monastery*. Dolyna, 1994. (in Ukrainian).
- Taras, Yaroslav. *The sacred wooden architecture of Ukrainian Carpathians: a cultural and traditional aspect*. Lviv: Institute of Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine, 2007, 640. (in Ukrainian).
- Lorens, Beata. «Basilian monastery in Hoszow in the 18th century,» *Carpathians: man, ethnos, civilization*. no 6, Ivano-Frankivsk: Play, 2016, 17–26. (in Polish).